

Галасюк Віктор В.,

к.е.н., Голова Комітету Верховної Ради України
з питань промислової політики та підприємництва,
Президент Української асоціації Римського Клубу
вул. Садова, 3, Київ, Україна
e-mail: galasyuk@gmail.com
ORCID: 0000-0002-1617-326X

ОБҐРУНТУВАННЯ КЛЮЧОВИХ ВИКЛИКІВ РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

Halasiuk Viktor,

PhD, Head of the Parliamentary Committee
on Industrial Policy and Entrepreneurship,
President of Ukrainian Association for the Club of Rome
3 Sadova str., Kyiv, Ukraine
e-mail: galasyuk@gmail.com
ORCID: 0000-0002-1617-326X

A RATIONALE FOR THE KEY CHALLENGES OF THE UKRAINIAN ECONOMIC DEVELOPMENT

Анотація. Відсутність адекватних й ефективних економічних реформ у ключових сферах господарських відносин призводить до зворотних процесів деградації вітчизняної економіки, її нездатності зберігати стійкість перед сучасними викликами розвитку світового господарства. Віддаючи належне існуючим напрацюванням, недостатня увага приділена ідентифікації засадничих причин формування сучасних дисбалансів у вітчизняній економіці. Метою статті є ідентифікація ключових викликів, що стоять перед економікою України, їхніх передумов і наслідків, що гальмують активізацію розвитку вітчизняного господарства і підвищення рівня життя населення. У процесі дослідження були використані як загальнонаукові, так і спеціальні методи, серед яких: метод компаративного аналізу при визначенні рівня впливу та взаємозв'язку між окремими викликами економічному розвитку України; метод системно-структурного аналізу при розборі й упорядкуванні ідентифікованих чинників, що негативно впливають на перспективи економічного зростання в Україні. Крім того, використано методи класифікації, групування та графічного зображення результатів.

У статті розглянуто основні виклики та бар'єри розвитку національної економіки. Серед них військова агресія, низькі доходи громадян, високе безробіття, еміграція та депопуляція, деіндустріалізація і примітивізація експорту, дефіцит інвестицій та «втеча» капіталу, енергетична неефективність й імпортозалежність, тіньова економіка і соціальна несправедливість, корупція та інституційна слабкість, макрофінансова крихкість та зовнішня фінансова залежність, екологічні загрози. Акцентовано увагу, що нині Україна сформувала свою міжнародну спеціалізацію як ресурсний донор, який поставляє більш розвиненим країнам сировину, кваліфіковану робочу силу і, навіть, капітал. У дослідженні виявлено, що досліджені у статті виклики є взаємопов'язаними і взаємозалежними, втім засадничим з-поміж них є деіндустріалізація економіки.

Ключові слова: економічна криза, деіндустріалізація, сировинний експорт, додана вартість, енергоефективність, торговий баланс, навколишнє середовище, глобальне потепління, державний борг.

Abstract. The absence of adequate and efficient economic reforms in the key industry relation spheres leads to reverse processes of domestic economy degradation and its disability to remain stable when facing modern challenges of the world industry development. Considering existing groundwork, it's obvious that identification of basic causes of modern

misbalance forming in domestic economy isn't thoroughly studied. The aim of the article is to identify key challenges that Ukraine faces, their preconditions and consequences which impede development activation of domestic industry and hinder increase of the population standards of living. While doing the study we used both general scientific and specialized methods such as comparative analysis method to define the level of influence and interconnection between particular challenges of economic development of Ukraine, and system-structure analysis to look into and structure identified causes which negatively affect economic growth perspectives in Ukraine. Moreover, the classification, grouping and results graphic presenting methods were also used.

The article looks into the key challenges of and barriers to the development of the Ukrainian economy. They include military aggression, low incomes, high unemployment rate, emigration and depopulation, deindustrialization and exports degradation, investment shortages and capital «outflow», energy inefficiency and import dependence, shadow economy and social injustice, corruption and institutional weakness, macro-financial fragility and dependence on external finances, environmental threats. Special attention is paid to the fact that Ukraine has formed its international specialization as a resource donor which supplies more developed countries with raw materials, qualified labor force and even capital. The article reveals that all investigated issues are interrelated and interdependent but deindustrialization of the economy plays key role among them.

Key words: economic crisis, deindustrialization, commodities export, added value, energy efficiency, trade balance, environment, global warming, public debt.

JEL codes: E20, L52, L70.

Постановка проблеми. Протягом майже трьох десятиліть з часу здобуття незалежності Україна намагається побудувати конкурентоздатну економіку, яка матиме перспективи випереджаючого розвитку в епоху стрімкої глобалізації й новітньої промислової революції. Однак відсутність адекватних й ефективних економічних реформ у ключових сферах господарських відносин призводить до зворотних процесів деградації вітчизняної економіки, її нездатності зберігати стійкість перед сучасними викликами розвитку світового господарства. Україна потерпає від роками невирішуваних економічних проблем, які накопичуються, посилюють одна одну та набувають хронічного характеру. Відтак вітчизняна економіка потребує невідкладної фахової діагностики, реанімації та розвитку, на протипагу імітації ринкових реформ за принципом «laissez-faire» і пасивному спостереганню за «вільним падінням» економіки. Відповідна діагностика має охопити всі масштабні виклики, що стоять перед національною економікою, визначити причини їх появи та перспективи усунення. У зв'язку з цим набуває актуальності визначення й обґрунтування ключових викликів і бар'єрів розвитку економіки України.

Аналіз досліджень і публікацій. Використання методів діагностики на галузево-секторальному, регіональному й національному рівнях для оцінювання поточного стану і перспектив розвитку відповідних економічних систем присвячено праці низки вітчизняних вчених, серед яких С.О. Ішук та О.С. Процевят [1], Н.В. Кузьмичук і Т.М. Куценко [2], О.М. Таран-Лала [3], Л.І. Пронкіна та О.М. Гавриш [4], А.А. Брояка [5] та інші. Зокрема, науковий доробок вказаних фахівців присвячено дослідженню найважливіших макроекономічних показників, що характеризують тенденції соціально-економічного розвитку, в їх роботах висвітлено проблему безробіття і зайнятості та впливу відповідних індикаторів на динаміку ВВП, дано оцінку фінансово-економічної стійкості на основі аналізу виконання державних боргових зобов'язань, платіжного балансу, капітальних і, зокрема, іноземних інвестицій.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Віддаючи належне існуючим напрацюванням, необхідно зазначити, що комплексний аналіз і висвітлення найгостріших викликів соціально-економічному розвитку України досі не знайшов належного втілення. Разом з цим, недостатня увага приділена ідентифікації засадничих причин формування сучасних дисбалансів у вітчизняній економіці, що в сукупності обумовлює необхідність подальших досліджень у цій сфері.

Методика дослідження. У процесі дослідження були використані як загальнонаукові, так і спеціальні методи, серед яких: метод компаративного аналізу при визначенні рівня впливу та взаємозв'язку між окремими викликами економічному розвитку України; метод системно-структурного аналізу при розборі й упорядкуванні ідентифікованих чинників, що негативно впливають на перспективи економічного зростання в Україні. Крім того, використано методи класифікації, групування та графічного зображення результатів.

Метою статті є ідентифікація ключових викликів, що стоять перед економікою України, їхніх передумов і наслідків, що гальмують активізацію розвитку вітчизняного господарства і підвищення рівня життя населення.

Виклад основного матеріалу. Використовуючи розроблену автором статті «Систему оперативних індикаторів оцінки економічного розвитку України» [6], було виокремлено десять ключових викликів, що обумовлюють кризовий стан і гальмують розвиток вітчизняної економіки: військова агресія, низькі доходи громадян, високе безробіття, еміграція та депопуляція, деіндустріалізація і примітивізація експорту, дефіцит інвестицій і втеча капіталу, енергетична неефективність і залежність від імпорту, тіньова економіка і соціальна несправедливість, корупція та інституційна слабкість, макрофінансова крихкість і зовнішня фінансова залежність, екологічні загрози. Аналіз кожного з цих викликів дозволяє всебічно розглянути найгостріші проблеми економічного розвитку України та їх стримуючий вплив на зростання добробуту її громадян, а також намітити перспективи їх подолання.

Військова агресія. Через військову агресію Росії, незаконну анексію Криму та часткову окупацію Донбасу Україна втратила значну частку виробничих потужностей і ринків збуту промислової продукції. Той факт, що Україна тимчасово не контролює 7 % власної території і продовжує потерпати від дій країни-агресора, незважаючи на підтримку міжнародної спільноти і антиросійські санкції США і ЄС, суттєво стримує інвестиційну активність. Це дуже серйозний виклик, але жодним чином не вирок економічному розвитку. Окремі галузі української економіки є наочним прикладом, що інвестиційно привабливі умови здатні переважити на шальках терезів навіть такий вагомий виклик, як військова агресія.

Так, лише за перший рік повноцінної дії мораторію на експорт лісу-кругляка інвестиції в українську деревообробку зросли більш ніж удвічі. А це мільярди додаткових капітальних вкладень та експорту готової продукції, сотні нових виробництв і тисячі робочих місць по всій країні. Інший яскравий приклад — українська «зелена енергетика». Завдяки високому «зеленому тарифу» Україні лише за останні 4 роки вдалося залучити близько 2 млрд євро інвестицій у відновлювальну енергетику [7]. Зайшов і європейський стратегічний інвестор. Це дозволило підняти частку відновлювальних джерел енергії з 5 % до 9,2 % (включно з гідроенергуючими потужностями) [8]. Така динаміка робить мож-

ливою реалізацію енергетичної стратегії України, яка передбачає 11 % відновлювальних джерел енергії (ВДЕ) до 2020 року та 25 % до 2035 року.

Отже, необхідність подолання Україною виклику військової агресії у стратегічному вимірі жодним чином не заперечує доцільності та можливості створення максимальних інвестиційних стимулів і переваг на тактичному рівні.

Низькі доходи громадян. На фоні майже європейських цін на енергоносії, засоби виробництва та споживчі товари, зарплата українців суттєво занижена. Це автоматично тягне за собою й низький рівень пенсійного забезпечення в країні. Багато товарів — від продуктів харчування і ліків до одягу та бритв — в Україні коштують навіть дорожче ніж у Європі, оскільки є імпортними і потребують, як мінімум, додаткових логістичних витрат. При цьому середньомісячний наявний дохід жителя України — менше \$200 у місяць, тобто в 5–7 разів нижче ніж у європейських країнах-сусідах (рис. 1).

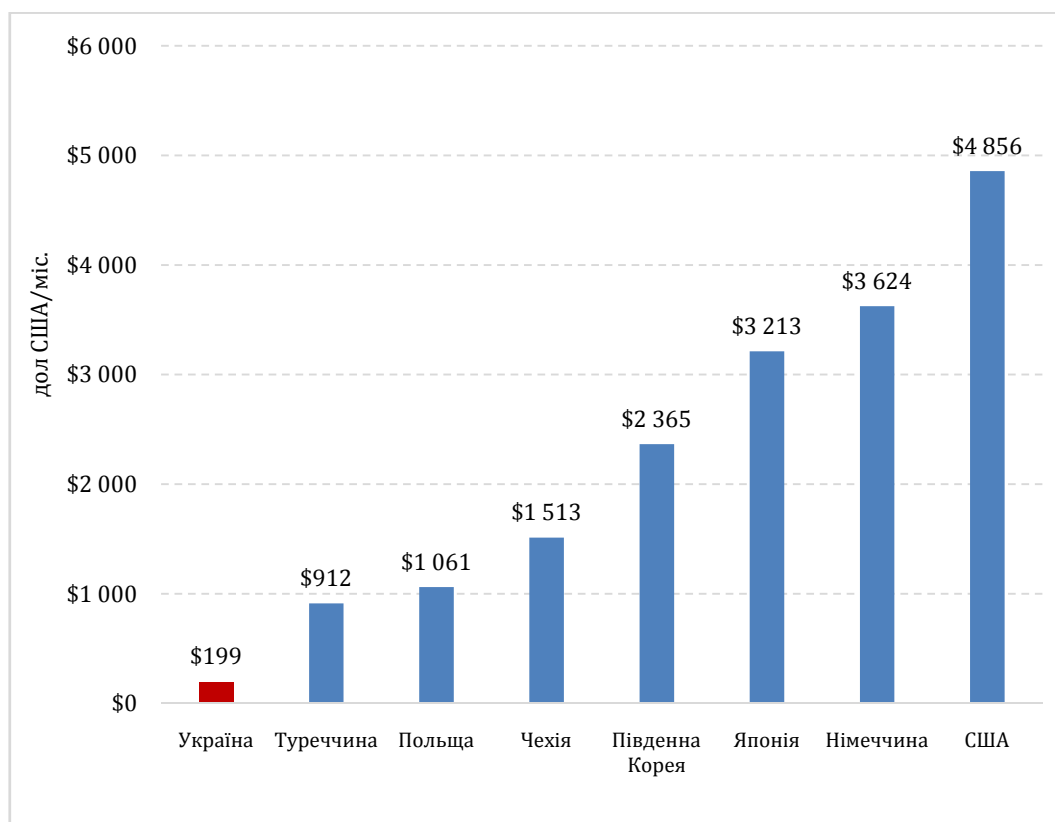

Рис. 1. Середній наявний дохід на душу населення [9]

Соціальні стандарти в Україні теж суттєво відстають від сусідніх європейських країн: мінімальна заробітна плата в Польщі — 520 євро, а в Україні лише 120 євро на місяць. Показово, що українці витрачають на їжу майже 40 % доходів, тоді як європейці лише 13 %. Кожен другий українець відмовляється від лікування або відкладає його через брак коштів, показало дослідження USAID

«(Без)коштовна медицина», а 40 % жителів України економлять навіть на харчуванні [10].

Останнім часом, на фоні підвищення ціни на природний газ і комунальних тарифів для населення, проблема бідності додатково загострюється. Так рівень заощаджень в Україні скоротився з 1,2 % у 2017 році до 0,5 % у 2018 р. Рівень оплати за житлово-комунальні послуги населенням у жовтні 2018 р. (порівняно з жовтнем 2017р.) знизився з 82,3 % до рекордно низьких 58,3 % [11].

Низькі доходи українців — один з найбільших економічних викликів.

Високе безробіття. За методологією Міжнародної організації праці безробіття в Україні в 2018 році сягнуло 9,1 % серед осіб працездатного віку загалом, а серед молоді вдвічі вище — 18 %. Близько 1,6 млн працездатного економічно активного населення України безробітні [12]. А за рахунок «прихованої компоненти» (неповний робочий день, відпустки за власний рахунок і т.п.) реальне безробіття, очевидно, ще вище.

Еміграція та депопуляція. Протягом 27 років смертність в Україні перевищує народжуваність. Масла у вогонь підливає еміграція. Я був просто вражений дізнавшись, що з 6-мільйонною діаспорою Україна разом з Пакистаном на 7-му місці в світі за чисельністю емігрантів, поступаючись лише Індії (17 млн), Мексиці (13 млн), Росії (11 млн), Китаю (10 млн), Бангладеш та Сирії (по 7 млн) [13]. Україна вже не один рік посідає перше місце за кількістю отриманих дозволів на проживання в ЄС.

Втрата людського капіталу — один з найзагрозливіших викликів, особливо в довгостроковій перспективі. Адже міжнародні дослідники прогнозують у довгостроковій перспективі скорочення населення до 28 млн осіб [14]. Але ця проблема тимчасово маскується економічною статистикою, оскільки перекази заробітчан з-за кордону враховуються «зі знаком плюс» і в платіжному балансі і в формулі ВВП. За даними Світового Банку річна сума цих трансферів сягає \$14 млрд на рік [15].

Разом з тим, статистика грошових переказів в Україну від вимушених трудових емігрантів лише підкреслює масштаб проблеми еміграції. Важко знайти у світі країни, перекази заробітчан яких формують більше 10 % економіки чи вчеперо перевищують приплив прямих іноземних інвестицій.

Деіндустріалізація і примітивізація експорту. В українській економіці сформувався тренд згортання виробництва і нарощення сировинного експорту. За даними Світового Банку, промисловість України у 2017 році згенерувала вдвічі менше доданої вартості ніж в 1991 році.

При цьому аграрно-сировинний експорт, який демонструє висхідну динаміку, жодним чином не рятує економічну ситуацію. Це наочно демонструє Атлас економічної складності Центру міжнародного розвитку Гарвардського університету. І в економічному, і в технологічному та й соціальному вимірі такі «сировинні рекорди» на фоні деіндустріалізації економіки — свідчення системного регресу та звуження горизонту країни. Так лише за останніх 7 років експорт зернових з України зріс більш ніж утричі. Україна на 5-й сходинці в світі як експортер зернових. Але скільки з 43 млн громадян відчули від цього хоч якійсь позитив? Розрив обсягів продуктового і сировинного експорту в агросекторі вражає. Експортуємо пшеницю на \$2,8 млрд на рік, зернових загалом — на \$7 млрд, а борошна — лише на \$70 млн! Хоча борошно коштує в 1,5–2 рази дорожче зерна.

Дефіцит інвестицій і втеча капіталу. Успішний розвиток країни можливий лише за умови наповнення економіки інвестиціями. Пліч-о-пліч з ними, зазвичай, йдуть нові робочі місця, технології, ефективні управлінські практики. Рівень добробуту і прямих іноземних інвестицій на душу населення мають дуже високий рівень кореляції. Показово, що Україна відстає від ЄС більш ніж у 5 разів як за рівнем ВВП на душу населення, так і за рівнем прямих іноземних інвестицій на душу населення.

Щоб Україні наздогнати Польщу зразка 2018 року за інвестиціями на душу населення нам потрібно залучити \$200 млрд. З нинішніми темпами на це піде 80 років.

Енергетична неефективність та імпортозалежність. Енергоємність одиниці ВВП України вдвічі вища ніж у Чехії, у 3 рази вища ніж у Польщі та в 5 разів вища ніж у Сінгапуру. Євросоюз виробляє у 3,5 разу більше ВВП на одиницю паливного еквіваленту ніж Україна. І хоча ситуація з енергоефективністю в Україні з часом покращується, розрив з ЄС у царині енергоефективності дедалі зростає. Це суттєво погіршує конкурентоздатність української продукції на міжнародному ринку.

До того ж третину енергоносіїв Україна імпортує з-за кордону. На купівлю імпортного вугілля та газу витрачаємо понад \$7 млрд щороку. Це мінус і для ВВП, і для торговельного балансу, і для енергетичної безпеки країни (рис. 2).

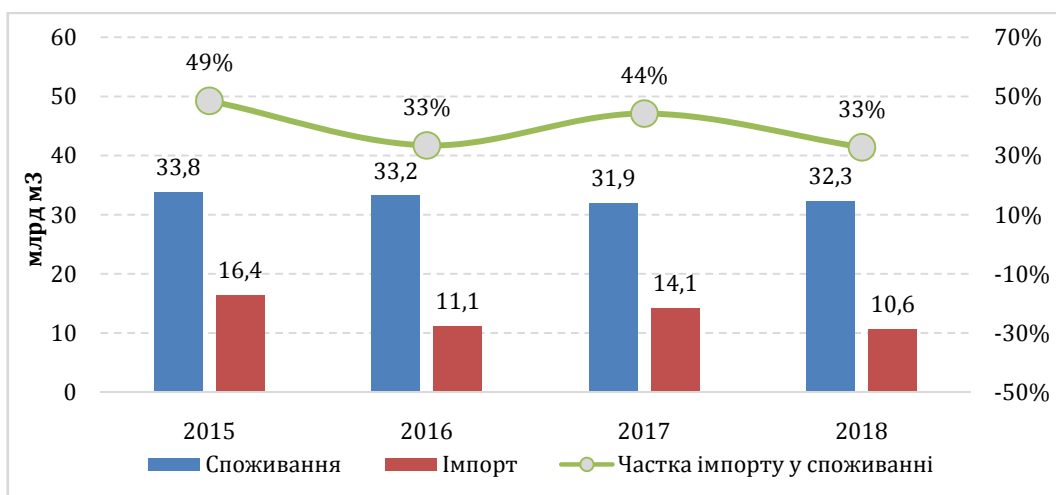

Рис. 2.8. Динаміка споживання та імпорту природного газу в Україні [16]

Тіньова економіка і соціальна несправедливість. Майже 50 % української економіки знаходиться «в тіні» та, відповідно, не наповнює бюджети. У сусідніх європейських країнах тіньова економіка теж є, але вона складає в середньому до 20 % ВВП, а в США взагалі менше 9 % [17]. У результаті надмірної тінізації економіки в Україні основний податковий тягар лягає на плечі найменш соціально захищених верств населення, передусім, «бюджетників» — вчителів, лікарів, військових, чи навіть працюючих пенсіонерів. Як згадувалось раніше,

майже половина населення України економить навіть на харчуванні і лікуванні. В той же час вулиці Києва переповнені дорогими авто, а передмістя столиці майорить розкішними будинками.

Макрофінансова крижкість і зовнішня фінансова залежність. Макрофінансова вразливість і зовнішня фінансова залежність породжуються, передусім, від'ємним сальдо торговельного балансу. Міжнародна торгівля України хронічно збиткова — протягом останніх 13 років імпорту перевищує експорт.

Базовий (оптимістичний) макропрогноз уряду на 2019–2021 роки (на якому базується і Держбюджет-2019) передбачає зростання торговельного дефіциту до -\$13 млрд. В МВФ теж очікують, що імпорту дедалі більше випереджатиме експорт — торговельний дефіцит зросте з -\$12 до -\$16 млрд до 2023 року [18].

Оскільки торговельний дефіцит не компенсується припливом інвестицій, він культивує зовнішню фінансову залежність України. Непропорційно великі відносно розміру економіки грошові перекази заробітчани з-за кордону та іноземні кредити від МВФ та інших міжнародних фінансових організацій відіграють роль тимчасового фінансового компенсатора. Але зворотній бік цього — еміграція, деіндустріалізація і надмірне боргове навантаження на бюджет та економіку країни.

І хоча останнім часом частка державного і гарантованого державою боргу у ВВП скорочується, що є дуже гарною тенденцією, вона все ще перевищує «безпечну» відмітку 60 %. У результаті бюджетні видатки на обслуговування державного і гарантованого державою боргу сягають 145 млрд грн або 13 % видаткової частини Державного бюджету на 2019 рік (рис. 3). Наразі, це друга найбільша стаття державних видатків після фінансування пенсій.

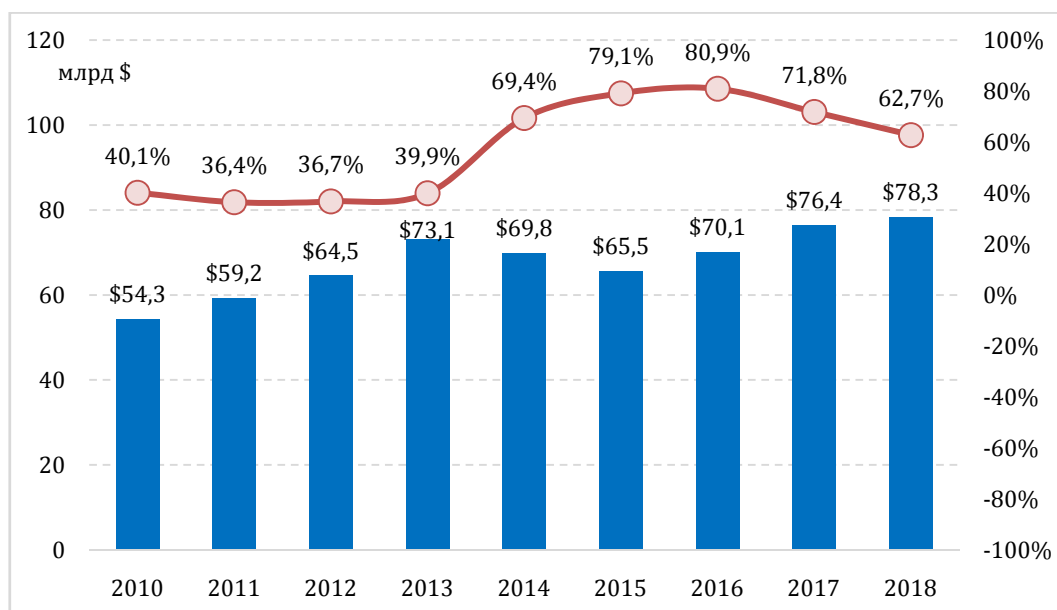

Рис. 3. Розмір державного і гарантованого державою боргу та його динаміка відносно ВВП [19]

Корупція та інституційна слабкість. З корупцією так чи інакше в своєму житті стикається переважна більшість громадян. Найчастіше вона проявляється в судах, податковій, на митниці, у виконавчій владі. Корупція — «податок», який суспільство платить унаслідок інституційної слабкості, відсутності справедливості правосуддя та низького рівня добробуту суспільства.

Як показали дослідження громадської організації «Transparency International Україна», толерантність до корупції в Україні є найвищою в Європі. Це вчергове змушує переосмислити природу цього виклику. Насправді, корупція не стільки причина бідності суспільства та економічної відсталості країни, скільки їх симптом і наслідок. Професор Райнерт заявив під час одного з своїх виступів на Київському міжнародному економічному форумі: «Вам кажуть: позбудься корупції і розвиток буде сам собою. Корупція — це ознака недостатнього розвитку. Вона з'являється, коли люди намагаються вижити будь-якою ціною» [20].

Екологічні загрози. Глобальне потепління, забруднення повітря і води, вичерпання покладів корисних копалин, виснаження ґрунтів, вирубка лісів і пов'язані з нею повені і посухи — далеко не повний перелік «побічних ефектів» діяльності людини. Ці екологічні екстерналиї мають цілком конкретну економічну «ціну», яку суспільство платить не лише через податки, а й через погіршення здоров'я, тривалості і якості життя та пов'язані з цим економічні втрати.

Б'ємо рекорди по врожаях зернових, виборюємо більші квоти на експорт сировини в Європу, видобуваємо руду, вугілля і природний газ з нових глибин, а добробуту і щастя українцям це не приносить. Експортуючи сировину і набираючи нові кредити МВФ, залишаючи на узбіччі зруйновану промисловість і спалюючи екологію, ми не знаходимо добробуту і нової якості життя.

Відв'язати економічний розвиток від зростаючого використання ресурсів з одного боку, а використання ресурсів від негативного впливу на навколишнє середовище з іншого — завдання, яке сьогодні стоїть вже перед кожною державою. Це умова нашого виживання на планеті Земля. Тому на сполох б'ють і українські екологи, і еко-активісти, і члени високоповажного Римського клубу, а питання екології виходять на перший план економічного порядку денного.

Насамкінець слід зазначити, що наведені у статті виклики є тісно взаємопов'язаними та навіть взаємообумовлюючими. Але найбільш засадничим, можна сказати «кореневим» викликом серед перелічених є деіндустріалізація. Системно та послідовно працюючи над подоланням саме цього виклику можна знівелювати всі інші загрози і економічні проблеми національного масштабу.

Висновки. У період ринкових трансформацій українська економіка накопила чимало структурних дисбалансів і системних викликів, які визначають нагальну необхідність докорінного реформування економічної політики уряду на сучасному етапі. На теперішній час Україна сформувала свою міжнародну спеціалізацію як ресурсний донор, який поставляє більш розвиненим країнам сировину, кваліфіковану робочу силу і, як це не парадоксально, — капітал. Ціна помилкової державної політики за майже три десятиріччя проявилась у скороченні економіки орієнтовно на 30 %, а населення країни — майже на 10 млн осіб. Серед низки системних викликів, які стоять перед вітчизняною економікою, засадничим є прогресуюча деіндустріалізація. Необхідність детальнішого і розгорнутішого обґрунтування цього твердження обумовлює перспективу подальших досліджень у даному напрямі.

Література

1. Ішук С.О. Діагностика ключових трендів розвитку промисловості України / С.О. Ішук, О.С. Процевят // Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. — 2018. — Вип. 1(129). — С. 3–9.
2. Кузьмичук Н.В. Підходи до діагностики соціально-економічного потенціалу регіону як основи ефективної стратегії управління / Н.В. Кузьмичук, Т.М. Куценко // Маркетинг і менеджмент інновацій. — 2016. — № 4. — С. 269–284.
3. Таран-Лала О.М. Функціонування соціально-економічних систем: теорія та практика: монографія / О.М. Таран-Лала. — Полтава: ПУЕТ, 2016. — 322 с.
4. Пронкіна Л.І. Стан і перспективи конкурентоспроможності економіки України / Л.І. Пронкіна, О.М. Гавриш // Економіка і суспільство. — 2018. — Вип. 16. — С. 9–13.
5. Брояка А.А. Аналіз основних макроекономічних індикаторів соціально-економічного розвитку України / А.А. Брояка // Проблеми економіки. — 2018. — № 1(35). — С. 42–48.
6. Галасюк В.В. Система оперативних індикаторів оцінки економічного розвитку України / В.В. Галасюк // Теоретичні і практичні аспекти економіки та інтелектуальної власності. — 2017. — № 16. — С. 38–44.
7. Близько 2 млрд євро інвестовано в енергоефективність та «чисту» енергетику за останні 4 роки / Державне агентство з енергоефективності та енергозбереження України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://saee.gov.ua/uk/news/2773>.
8. Статистична інформація за січень-грудень 2018 року / Міністерство енергетики та вугільної промисловості України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://mpe.kmu.gov.ua/minugol/control/uk/publish/article?art_id=245340530&cat_id=35081.
9. Average income around the world / WorldData.info [Electronic Resource]. — Mode of access: <https://www.worlddata.info/average-income.php>.
10. Результати дослідження «(Без)коштовна медицина» / Міністерство охорони здоров'я України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://moz.gov.ua/uploads/0/409-bezkoshtovna_medysyna.pdf.
11. Аналіз стану оплати населенням житлово-комунальних послуг в Україні / Офіс з фінансового та економічного аналізу у Верховній Раді України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://feao.org.ua/wp-content/uploads/2018/10/2018-10-24.oplata-zhkh.pdf>.
12. Безробіття населення (за методологією МОП) за статтю, типом місцевості та віковими групами / Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2018/rp/eans/bnsmv2018_u.xls.
13. International Migration Report 2017 / United Nations [Electronic Resource]. — Mode of access: https://www.un.org/en/development/desa/population/migration/publications/migrationreport/docs/MigrationReport2017_Highlights.pdf.
14. World Population Prospects 2017 / United Nations Population Division [Electronic Resource]. — Mode of access: <https://population.un.org/wpp/Graphs/DemographicProfiles>.
15. Migration and Remittances: Recent Developments and Outlook / The World Bank [Electronic Resource]. — Mode of access: <https://www.knomad.org/sites/default/files/2018-12/Migration%20and%20Development%20Brief%2030.pdf>.
16. Сумарний обсяг імпорту та експорту у розрізі товарних позицій за кодами УКТЗЕД / Державна фіскальна служба України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://sfs.gov.ua/ms/fl1>.
17. Medina L. Shadow Economies Around the World: What Did We Learn Over the Last 20 Years? / L. Medina, F. Schneider // IMF Working Paper [Electronic Resource]. — Mode of access: [file:///C:/Users/Yevhen/Downloads/wp1817%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/Yevhen/Downloads/wp1817%20(1).pdf).
18. IMF Country Report No. 19/3: Ukraine / International Monetary Fund [Electronic Resource]. — Mode of access: <file:///C:/Users/Yevhen/Downloads/cr1903.pdf>.
19. Співвідношення державного і гарантованого державою боргу до ВВП зменшилося з 80,9 % у 2016, до 71,8 % у 2017 році / Міністерство фінансів України [Електрон-

ний ресурс]. — Режим доступу: <https://www.minfin.gov.ua/news/view/spivvidnoshennia-derzhavnoho-i-harantovanoho-derzhavoiu-borhu-do-vvp-zmenshylosia-z-u--do--u--rotsi?category=novini-ta-media&subcategory=vs-novini>.

20. Мельник В. Ерік Райнерт: «Подивіться на імпорт і скажіть: а що ми можемо виробляти самі?» / В. Мельник // Бізнес-Цензор [Електронний ресурс]. — Режим доступу: https://biz.censor.net.ua/resonance/3033931/erk_rayinert_podivtsya_na_mport_skajt_a_scho_mi_mojemo_viroblyati_sam.

References

1. Ishchuk S.O., (2018) Diagnostics of key trends of industry development in Ukraine / S.O. Ishchuk, O.S. Protseviat // *Sotsialno-ekonomichni problemy suchasnoho periodu Ukrainy*. — № 1(129). — P. 3–9. [In Ukrainian].
2. Kuzmychuk N.V., (2016) Approaches to the diagnosis of socio-economic potential of the region as the basis of an effective management strategy / N.V. Kuzmychuk, T.M. Kutsenko // *Marketynh i menedzhment innovatsii*. — № 4. — P. 269–284. [In Ukrainian].
3. Taran-Lala O.M., (2016) Functioning of social and economic systems: theory and practice / O.M. Taran-Lala. — Poltava: PUET. [In Ukrainian].
4. Pronkina L.I., (2018) The state and prospects of the competitiveness of Ukraine's economy / L.I. Pronkina, O.M. Havrysh // *Ekonomika i suspilstvo*. — Issue. 16. — P. 9–13. [In Ukrainian].
5. Broiaka A.A., (2018) Analysis of the main macroeconomic indicators of socio-economic development of Ukraine / A.A. Broiaka // *Problemy ekonomiky*. — № 1(35). — P. 42–48. [In Ukrainian].
6. Halasiuk V.V., (2017) System of Operative Indicators of the Assessment of Economic Development of Ukraine / V.V. Halasiuk // *Teoretychni i praktychni aspekty ekonomiky ta intelektualnoi vlasnosti*. — № 16. — S. 38–44. [In Ukrainian].
7. About 2 billion euros have been invested in energy efficiency and clean energy in the last 4 years / State Agency for Energy Efficiency and Energy Conservation of Ukraine. Retrieved from: <http://sae.gov.ua/uk/news/2773>. [In Ukrainian].
8. Statistical information for January–December 2018 / Ministry of Energy and Coal Industry of Ukraine. Retrieved from: http://mpe.kmu.gov.ua/minugol/control/uk/publish/article?art_id=245340530&cat_id=35081. [In Ukrainian].
9. Average income around the world / WorldData.info. Retrieved from: <https://www.worlddata.info/average-income.php>.
10. Results of the research «(Bez)koshtovna medytsyna» / Ministry of Health of Ukraine. Retrieved from: http://moz.gov.ua/uploads/0/409-bezkoshtovna_medytsyna.pdf. [In Ukrainian].
11. Analysis of the payment for housing and communal services by the population in Ukraine / Financial and Economic Analysis Office of the Verkhovna Rada of Ukraine. Retrieved from: <https://feao.org.ua/wp-content/uploads/2018/10/2018-10-24.oplata-zhkh.pdf>. [In Ukrainian].
12. Unemployment of the population (according to the ILO methodology) by gender, type of locality and age groups/ State Statistics Service of Ukraine. Retrieved from: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2018/rp/eans/bnsmv2018_u.xls. [In Ukrainian].
13. International Migration Report 2017 / United Nations Retrieved from: https://www.un.org/en/development/desa/population/migration/publications/migrationreport/docs/MigrationReport2017_Highlights.pdf.
14. World Population Prospects 2017 / United Nations Population Division Retrieved from: <https://population.un.org/wpp/Graphs/DemographicProfiles>.
15. Migration and Remittances: Recent Developments and Outlook / The World Bank. Retrieved from: <https://www.knomad.org/sites/default/files/2018-12/Migration%20and%20Development%20Brief%2030.pdf>.

16. Total volume of import and export by commodity items by codes UKTZED/ State Statistics Service of Ukraine. Retrieved from: <http://sfs.gov.ua/ms/fl1>. [In Ukrainian].
17. Medina L., (2018) Shadow Economies Around the World: What Did We Learn Over the Last 20 Years? / L. Medina, F. Schneider // IMF Working Paper. Retrieved from: [file:///C:/Users/Yevhen/Downloads/wp1817%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/Yevhen/Downloads/wp1817%20(1).pdf).
18. IMF Country Report No. 19/3: Ukraine / International Monetary Fund. Retrieved from: <file:///C:/Users/Yevhen/Downloads/cr1903.pdf>.
19. The ratio of state and government-guaranteed debt to GDP decreased from 80.9 % in 2016 to 71.8 % in 2017 / Ministry of Finance of Ukraine. Retrieved from: <https://www.minfin.gov.ua/news/view/spivvidnoshennia-derzhavnoho-i-harantovanoho-derzhavoiu-borhu-do-vvp-zmenshylosia-z--u--do--u--rotsi?category=novini-ta-media&subcategory=vsi-novini>. [In Ukrainian].
20. Melnyk V. Erick Reinert: «Look at the import and say: what can we do ourselves?» / V. Melnik // Business-Censor. Retrieved from: https://biz.censor.net.ua/resonance/3033931/erk_rayinert_podivtsya_na_mport_skajt_a_scho_mi_mojemo_viroblyati_sam. [In Ukrainian].

Стаття надійшла 07.05.2018

УДК 331.522.4

DOI.10.33111/vz_kneu.19.18.01.09.061.067

Ірена Кріщюкайтене,

Кандидат наук, головний науковий співробітник,
Литовський інститут аграрної економіки,
В. Кудіркос 18-2, Вільнюс, Литва,
електронна пошта: irena@laei.lt
ORCID: 0000-0003-1607-463X

Руженський Максим М.,

кандидат економічних наук, доцент кафедри економічної теорії
ДВНЗ «КНЕУ ім.Вадима Гетьмана»
Проспект Перемоги 54/1, м.Київ, Україна
e-mail: max.ruzhensky@gmail.com
ORCID: 0000-0002-8034-1790

ЛЮДСЬКИЙ КАПІТАЛ В УМОВАХ МАКРОЕКОНОМІЧНОЇ НЕСТАБІЛЬНОСТІ: СТАН ТА ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ

Irena Kriščiukaitienė,

PhD, Principal Research Fellow,
Lithuanian Institute of Agrarian Economics,
Kudirkos Str. 18-2, Vilnius, Lithuania,
e-mail: irena@laei.lt
ORCID: 0000-0003-1607-463X

Ruzhensky Maksym M.,

PhD in economics KNEU named after Vadym Hetman
Peremohy avenue, 54/1, Kyiv, Ukraine
e-mail: max.ruzhensky@gmail.com
ORCID: 0000-0002-8034-1790

HUMAN CAPITAL IN THE CONDITIONS OF MACROECONOMIC INSTABILITY: STATE AND PROBLEMS OF DEVELOPMENT

Анотація. У комплексі складних соціально-економічних проблем України в умовах ринкових трансформацій важлива роль належить збереженню і примноженню людського капіталу, що є основою продуктивної зайнятості.

Остання в процесі залучення до корисної та продуктивної праці створює ресурси, необхідні для розвитку суспільства та забезпечує працівників доходами, які викори-